

Kitap Tanıtımı

TERİMBİLİMİ BEŞGENİ: Doç. Dr. Burcu İlkay KARAMAN, *Terimbilimi*, Bilge Kültür Sanat, Ekim 2017, 192 sayfa, ISBN: 978-605-9521-74-1.

Şermin Kalafat

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, İstanbul-Türkiye, ORCID ID: 0000-0003-1000-0402, serminkalafat@gmail.com

19. yüzyılın ikinci dönemecinden bu yana yükselişte olan, bilimlararası bir disiplin olarak *terimbilimi* pek çok alandan araştırmacıyı, kullanıcıyı alakadar eden bir konudur. Dünya'daki dönüşümü bir yana Türkiye'de Tanzimat ile başlayan, ardından Cumhuriyet ve Dil devrimiyle devam eden süreci günümüze kadar sürer. TDK, TÜBA, TSE gibi kurumları, Türklük bilimi çalışanlarını, çeviribilimle uğraşanları ve bunun dışındaki hemen her kurumu ve bilim insanlarını Türkçe terim türetme, terim ıslahı konularında bir uğraşı içine sokmuş olan bu mühim konu, dil ve millî kimlik süzgecinde çare arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Terim sözlükleri hazırlanmış, çalıştaylar yapılmış ve yöntemler tartışılmıştır. Bu kadar çabaya rağmen, eldeki tek kaynağın Hamza Zülfiyar'ın *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları* (1991) adlı çalışması olduğunu hatırlatırsak Karaman'ın kitabının önemi belirginleşmiş olur.

Türkiye'de terimbilimi sahasındaki teknik bilgi donanımının sağlanamaması, terim oluşumlarındaki temel yapılanmaları fark ettirecek kuramsal ve işlevsel düzeyde eserlerin yayımlanmaması, zamanla yapılan çalışmaların yeni terim oluşturmak bir yana, var olanı sınıflandırmada bir yöntem karmaşasına yol açması, mevcut terimlerin yanlış, eksik veya tutarsız tanımlanması, alan dili söz varlığının yönetilememesi ve işlenememesi vb. gibi sorunları da araştırma alanlarına taşımıştır. Bu noktada Karaman'ın eserinin bu sorunlardaki çoğu kapının anahtarı olduğunu söyleyerek bu kitabın önemini altını bir kez daha çizmek istiyoruz.

Karaman'ın çalışmasını okurken bir uzmanlık alanını anlatmaya çalışan çoğu araştırmacının bazen görmezden geldiği, bazen unuttuğu ama aslında her zaman hatırlaması gereken şu soru aklınızda sizi takip etmekte: 'Nesnem nedir?' Karaman'ın *Terimbilimi* bu soru etrafında öylesine çerçevelenmiş ki beş bölümden oluşan kitapta âdeta beşgen oluşturularak terimbilimi bir kavram ve uzmanlık alanı olarak yeniden inşa edilmiştir.

Bir dilbilimcinin kaleminden terimbilimini okumak uzmanlık açısından güven verse

de daha önceki tecrübelerden hareketle, terim karmaşası veya terimlerin zihindeki tasavvurunu güçleştiren Türkçe adlandırmaların yorucu olması önyargısı ilk bakışta bir çekince yaratabilir. Ancak, bu ön yargıyı kırmak adına yazarın kullandığı dilin anlaşılmasın dilbilimi terimlerinden fazlasıyla arındırılmış, gayet anlaşılır bir bilimsel üslup içerdiğini söylemek gerekir. Karaman'ın Surrey Üniversitesi (İngiltere) Çeviribilimi alanında yüksek lisans eğitimi gördüğü yıllarda Terimbilimi derslerinde almış olduğu ders notlarından hareketle kaleme alınmış bu kaynak¹, ders notundan bir başucu eserine evrilmiştir.

Kitabı beş köşeden kuşatan bir terimbilimi beşgeni oluşturan beş bölüm sırasıyla *I. Giriş: Geçmiş*, *II. Dallararası Bir Bilimdalı: Terimbilimi*, *III. Kuramsal Terimbilimi*, *IV. Uygulamalı Terimbilimi*, *V. Ölçünlü Dil Çalışmalarından oluşmaktadır.*

Birinci bölümde yazar, terimbiliminin tarihsel süreçleri hakkında önce Batı dünyası, sonra Türkiye olmak üzere dıştan içe doğru bir bakış açısı sunmaktadır. Karaman terimbiliminin tarihsel yolculuğunu Antik Yunan'dan 20. yüzyılın sonuna kadar çizerek Batı dünyasındaki terimbiliminin oluşum süreçleri hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Ardından yönümüzü Türkiye'ye ve Türkçeye çevirerek *Türkiye'de Terimbilimi* başlığı altında iki ağırlık noktasına dikkat çekmektedir: Birincisi tarihsel süreç, diğeri ise Türkiye'de terimbilimi yöntemlerine dair genel eğilimlerdir.

Tarihsel süreci aktarırken yazarın 14. yüzyıla kadar indiği ve bu süreci takip ederken konuyu 14.-20. yüzyıllar arasında şunlar oldu demektense parça parça ayırdığı görülmektedir: Sırasıyla *14. yüzyıldan 1839'a kadar*, *Tanzimat (1839-1876)*, *Edebiyat-ı Cedide (1896-1901)*, *I. Meşrutiyet (1876-1878)* ve *II. Meşrutiyet (1922)*, *Milli Edebiyat (1911-1923)*, *Cumhuriyet (1923-)* şeklinde bir sınıflandırma yapan yazarın, her bir başlık altında o dönemde terimle ilgili gündem olan, dikkat çekici konulara değindiği ve pek çok kaynaktan faydalandığı anlaşılmaktadır. Öyle ki 14. yüzyıldan 1839'a kadar olan dönem anlatılırken tıp, fıkıh, astronomi eserlerinden örneklerle yer verilmiş, Ali Suavi, Ziya Paşa, Abdullah Cevdet, Salih Zeki, Rıza Tevfik, Ahmet Cevdet Paşa Rüştü Molla, Hoca İshak Efendi gibi isimlerle tarihsel süreçte Türkiye'de terim çalışmalarının arka planlarına değinilmiştir.

Tarihsel sürecin hemen ardından *Türkiye'de Terim Oluşturmada Uygulanan Yöntemlere Genel Bir Bakış* başlığı altında *Başvurulan Kaynaklar*, *Başvurulan Yöntemler*, *Terim Niteliği* olmak üzere üç ana başlık ve bunların alt başlıkları örneklerle desteklenerek anlatılmıştır. *Geçmiş*

başlığı altında bu yöntemlerin ele alınması, kitabı okurken biraz manidar bir izlenim oluşturmakta, sanki derin yapıda bu yöntemlerin tarih olduğu sezdirimini uyandırmaktadır ki bu içerik, *Türkiye'de terimbilimini hangi sınırlı yöntemlerle icra edebiliyoruz?* sorusunun cevabını vermektedir.

Kitapta bu tarihsel bilgilerin kısa kısa bir veya birkaç paragraftan oluştuğunu belirtmekte fayda vardır. Ama Karaman'ın paragraflar arasına yerleştirdiği ayrıntıların hiç de öyle az bir bilgi içermediğini de söylemek gerekir. Bu bilgiler terimbiliminin tarihi konusunda belirli düzeyde entelektüel bilgi içermekte ki bu birinci bölüm bitirildiğinde terimbilimi alanında uzmanlaşmak isteyenler için temel seviyedeki birikim okuyucunun zihninde oluşturulmuş olmaktadır. Böylelikle terimbilimi beşgeninin ilk köşesi bu birinci bölümle tamamlanmakta, okuyucu terimbiliminin Dünya ve Türkiye'deki durumunu tarihsel açıdan kavramakta ve bir kıyaslama yapma imkânı bulmaktadır.

İkinci bölümde *II. Dallararası Bir Bilimdalı: Terimbilimi* başlığının yarattığı ilk izlenime bağlı olarak sadece terimbiliminin bilimlararası ilişkilerinden bahsedileceği düşünülebilir. Ama yazar, konuyu bu bölümden beklentilerimizi daha yüksek tutmamızı sağlayacak bir eğilime sürüklemiş ve bu bilim dalının ilişkilerini hem bilim dalları hem de kurumlar açısından değerlendirmiştir. Böylece bu bölüm, terimbiliminin dallararası ilişkileri ve kurumlararası ilişkileri olarak iki düzleme yayılmıştır.

Dallararası ilişkilerde *terimbilimi ile sözcükbilimi* ve *terimbilimi ile sözlükbilimi* arasındaki farkları vurgularken yazarın, terimbilimiyle ilgili dünyadaki çalışmaları Türkiye'den takip edenlerin, merak ettiği ve bir terimbilimi kitabının içeriğinde görmek istediği *terimsözlükbilimi (terminography)* kavramının da altını çizdiği görülmektedir. Bu bölümde *terimsözlükbiliminin* tanımlanmasının bu kavramın Türkiye'de doğru bir şekilde anlaşılmasında yol gösterici olduğunu ve terimin Türkçe karşılığının da tatmin edici şekilde verildiğini söylemek gerekir.

Dallararası ilişkilerde yazarın dikkat çektiği bir başka konu da ulusal dil planlaması ve özgün dili ölçünleştirme kavramlarıdır. Söz konusu kavramları oluşturan etkenlerin, neden önemli olduklarının, nasıl uygulandıklarının tek tek açıklandığı bu bölüm, sonraki aşamada kurumlar ve terimbilimi arasındaki ilişkileri anlatmak için okuyucunun hafızasında bir zemin hazırlığı gibidir. Böylece dallardan kurumlara geçildiğinde TDK, TÜBA, TSE, Üniversiteler, Özel Sektörler ve Kamudaki

¹ Kitabın içeriği hakkındaki bu bilgi eserin arka kapağındaki tanıtıcı yazıdan alıntılanmıştır.

çalışmaların dil planlaması ve ölçünleştirme çalışmalarındaki yönelimlerinin ve terimbilimindeki ilişki ağının kurumlarca nasıl dönüştürüldüğünün veya uygulandığının daha iyi anlaşılması sağlanmaktadır.

Beşgenin ikinci köşesi tamamlandığında daha önce tarihsel süreci öğrenilen terimbiliminin bir bilim dalı olarak artı ve eksilerinin görüldüğü geniş ilişki ağı öğrenilmektedir.

Üçüncü bölüm, terimbiliminin anatomik dünyasının aydınlatıldığı bölüm olarak adlandırılabilir. Özellikle nesne, kavram, terim ve tanım arasındaki ilişkilerdeki çekirdek dünyadan daha büyük terim parçalarının oluşumlarına değinen yazarın, tanım ve tanımlama konusundaki verdiği bilgiler, bu kitabın terim sözlüğü hazırlayan uzmanların ve bilim adamlarının vazgeçilmez bir başvuru kaynağı olacağını göstermektedir.

Terim ve kavram arasındaki ilişkileri de bu bölümde ayrıntılı inceleyen yazar, özellikle terimin kavramsal oluşum süreçlerini *tekanlamlılık*, *tekdahlılık*, *eşanlamlılık*, *çok anlamlılık*, *eşadlık*, *eş değerlik* başlıkları altında tanım ve örnek düzleminde vermeye çalışmış ve bir kavram karmaşasına yol açmamak için de ayrıca *çok anlamlı ve eşadlı arasındaki fark* gibi yeni başlıklar açarak, daha açık ve doğru bir bilginin okuyucuya ulaşmasını sağlamıştır.

Bu bölümde terim oluşturma yöntemleri başlığı altında verilen bilgiler, Karaman'ın daha önce yayımladığı "Terim Oluşturma Yöntemleri" başlıklı yazısıyla paralellik göstermektedir (Bk. 2009). Ancak bu bilgilerin geliştirilmiş olduğunu söylemekte fayda vardır.

Beşgenin üçüncü köşesi tamamlandığında yeni terim oluşturulurken terim ve kavram arasında kurulan ilişkinin önemi kavranarak, terimin daha güvenilir ve bilimsel bir temelde şekillendirilmesinin yolları öğrenilmektedir.

Son dönem sözlükbilimi çalışmalarında derlem tabanlı yöntemlerin kullanılması, uygulamalı dilbiliminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Böylece sözlükbilimiyle ilgili oluşumların bir veritabanı üzerinden yönetilmesi de sağlanmıştır. Terimbilimi açısından Türkiye'de terim sözlükleri bu yöntemle veritabanlarına aktarılsa da kitabın dördüncü bölümünde edinilen bilgilerden terim sözlüklerinin ve terim veritabanlarının daha farklı oluşumlar üzerinden hareket etmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Yazar bu bölümde daha önce dikkat çektiğimiz *terimsözlükbiliminin* (terminography) inşasında kullanılacak olan sözlük girdilerinin nasıl düzenleneceği,

kavramsal düzeni oluştururken kurulacak hiyerarşik haritaların nasıl oluşturulacağı, tanımlara ve çizimlere ne düzeyde veritabanında yer verileceği, sözlükgirdisinin nasıl yapılacağı, vb. gibi teknik bilgi içeriklerini sıralamış ve bunların koşullarını belirlemiştir.

Teknik bilgiden sonra değinilen *terimsözlüksel yayın türleri* konusu *terimsözlükbiliminin* varlık gösterebileceği alanları belirlemek adına önemlidir. Burada yazar terimlerin hangi yayın türleri arasında yeniden bir araya getirilebileceği, tanımlanabileceği ve denetlenebileceğinin cevabını vermiştir. Yazarın yedi maddede (*Terimsözlük*, *Terim dizini*, *Açıklamalı terim sözlük*, *Ansiklopedik sözlükçe*, *Adlardizini*, *Eşanlamlılardizini*, *Terimbankası*) yayın türlerinin içerikleri hakkında verdiği bilgilerden eldeki terim varlığının ne koşullarda işlenebileceği öğrenilmektedir.

Teknik bilgi ve yayın türlerini açıkladıktan sonra özellikle, *Terimsözlük* çalışmalarına daha ayrıntılı bir bakış açısı sunarak bu tür çalışmalarda derlemenin önemine vurgu yapan yazar, terimlerin derlenmesindeki yöntemleri tartışarak verinin niteliğine ve veri toplamanın ilkelerine de değinmiş, terim sözlüğü hazırlamak isteyenlere yöntemlerin kullanımları ile ilgili dikkat çekici uyarılarda bulunmuştur.

Beşgenin dördüncü köşesi terimbiliminin artık gelişen teknoloji ile birlikte bilgisayar ortamında daha sağlıklı ölçütlerle geliştirilebileceğini ve bu konuda da bir dönüşüme ihtiyaç olduğunu hatırlatmaktadır. Bu noktada yazarın verdiği teknik bilgilerin uygulamalı dilbilimi ve derlem tabanlı çalışmaları önemseyen bilim insanları başlangıç aşamasında yol gösterici ve doyurucu olduğu söylenebilir.

Terimbiliminin temel hedeflerinden biri olarak terimlerin ölçünleştirilmesi ve yaygınlaştırılmasının Türkiye'deki terim oluşum süreçlerinin bir handikabı olduğu bilinmektedir. Zaman içerisinde hızlı teknolojik gelişmelere ayak uyduramamak Türkçe terimin yaygınlaşmayacağı fikrini, yeni terim türetile de kullanılmayacağı özgüvensizliğini de beraberinde getirmiştir. Yazarın beşinci bölümde *ölçünleştirmenin ilkeleri*, *hedefleri yöntemleri*, *iletişime etkileri*, *sınırları* ve *uyumlama* olarak verdiği alt bölümler, bu çalışmaları sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmenin yolları hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Beşgenin son köşesi en kısa bölüm olsa da verilen bilgiler sayesinde, araştırmacılara yeni terim türetirken ne tür ölçünleştirme yolları izleneceği ve terim türetildiğinde nasıl yaygınlık sağlanacağı öngörüsü kazandırılmaktadır.

Kitabın sonunda *Terimce* başlığı altında bir de kitap boyunca karşılaşılan terimlerin Türkçe- İngilizce dizinine yer verilmiştir. Bu bölüm, terimbilimi alan yazınındaki yabancı kaynakların okunmasında terim karmaşasını ortadan kaldırması bakımından önemlidir.

Terimbilimi kitabının Türkiye’de Türkçe kaleme alınmış tarih-kuram-uygulama dizilimiyle hazırlanmış ilk kitap olması sebebiyle, kullanıcılarından uygulayıcısına bu sahada çalışmak isteyenler için temel başvuru kaynağı olacağı anlaşılmaktadır. Son derece açıklanmaya, öğretilmeye muhtaç bu alanda sadece 192 sayfada ‘nesnem nedir?’ sorusundan çıkmadan terimbilimini her yönüyle bize, bizim anlayabileceğimiz en iyi dilde, ana dilimizde anlattığı için Doç. Dr. Burcu İlkay KARAMAN’a teşekkür ediyor ve başarısını kutluyoruz.

Türkiye’de yapılacak yeni terimbilimi yayınlarının Karaman’ın *Terimbilimi* beşgeni etrafında, daha güvenilir bir bilgi birikimine yaslanarak doğru bir şekilde inşa edileceğini ve terimbilimi çalışmalarının da bir uzlaşıya gireceğini ümit ediyor; böylece kitabın literatürdeki hakkettiği yerini alacağını düşünüyoruz.

Kaynakça

Karaman, Burcu İlkay (2009), “Terim Oluşturma Yöntemleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: TDK Yayınları, C. II, s. 45-59.

Zülfikar, Hamza (1991), *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara: TDK Yayınları.